

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ՏՊԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԻՋՈՎ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴԵԼԻՍ

ՄԻ ԷՋ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԳԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

1925 թ. Օգոստոսի 1-ից 2 զիշերուան մէջ՝ թափառելով Հայաստանի գիւղական ճանապարհներով, հետեւեցի մի հայ ժողովրդական երգի: Մտի՞ն ընկած էր եւ ես կ'ուզէի տուն վերադառնալ: Այդ վայրկեանին մի բարձր, աղերսալից նոթա կտրեց զիշերային զով օգր: Մի ուժգին բարձր տէնօրի ձայն անհուն երկար պահեց այդ նոթան, աղերսեց, եւ երբ սկսեց թուլանալ, դողդոջուն ու լայն ալիքներով դէպ ի վախճան բերաւ այդ նոթան:

Մնացի քարացած, այնքան սրտիս դպաւ այդ հնչիւնը: Այդ մէկ նոթան աւելի էր քան թախիժ կամ հեշտանք մի թոյլ մարդու, դա մի ամբողջ ազգի հաւաքական զգացողութեան արտայայտութիւն էր, մարդկութեան մի տանջուած մասի կենդանի աղերսանքը: Այդ մէկ նոթան ինձ համար աւելի արժէք ստացաւ քան Վալենթերի ամբողջ «Տրիստան» օպերան:

Այս մտածողութիւնները, աւելի ճիշտ լինի ասելով՝ զգացողութիւնները, հազիւ մի քանի վայրկեանի տեսողութեամբ վրաս ինկան, երբ վերայիշեալ ձայնը նորէն նոյն նոթան արձակեց, բայց պակաս ուժգին: Յոգնածութիւնս մի ակնթարթում անհետացաւ, քունս վախաւ եւ ես ճանապարհիցս շեղուեցի՝ հետեւելով այդ ձայնին, որ դէպ ի անտառին խորքերը կը հեռանար: Այս երկրորդ նոթան վախճան չառաւ, բայց եղանակ դարձաւ, որին արտայայտիչ ոյժին տպաւորութիւնը խօսքերով չեմ կարող յայտնել. ասել թէ դա յօրինուած է գօրիական դամբային վրայ, որ դա ներկայացնում է ելեւէջների մի շարք, կարճ եւ եր-

կար բախումների մի յաջորդութիւն, դա ինձ նոյնչափ անմիտ կ'երեւայ, որչափ ուզենալ բացատրել զոթական տաճարի ազդեցութիւնը՝ նրա երկարութիւնը կամ լայնութիւնը մատնանիշ անելով:

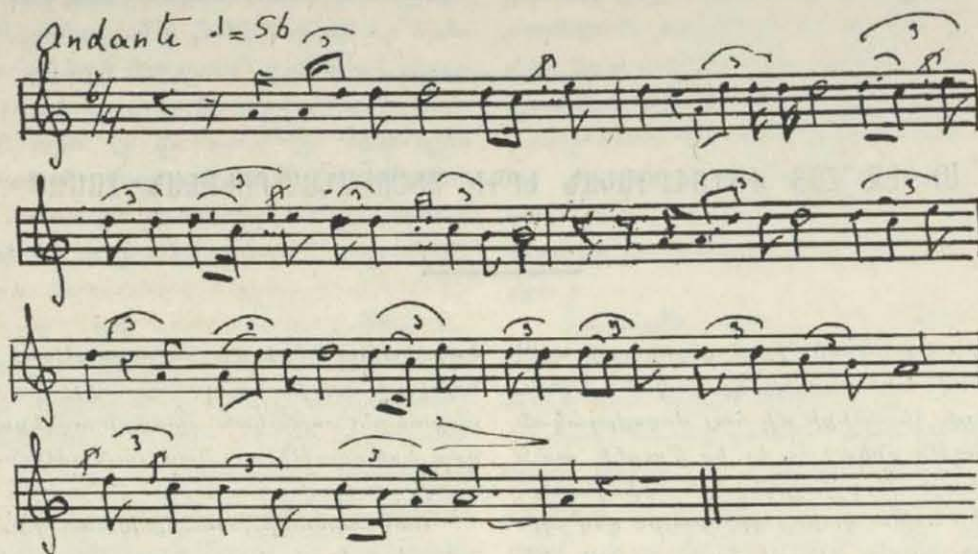
Յանկարծակի, առանց պատճառի, երգիչը լոեց, երևի հայ երիտասարդ գիւղացի էր, որ իր զիւղը կը դառնար: Ես մնացի, ինչպէս կախարդուած, սիրտս այրուած, մեն մենակ՝ անտառին մէջ: Մի քանի արաատուք պէտք էր այն ջղացունց վիճակից ինձ հանելու համար: Տուն վերադարձայ այն հաստատ համոզմունքով, որ կեանքիս ամենաուժեղ երաժշտական տպաւորութիւնը ունեցայ այդ իրիկուն:

Աւելի յետոյ, թափառելով Ագրէճճանի մէջ եւ շատ հայկական երգեր լսելով, կարողացայ դրոնց երկու տեսակի բաժանել: Իրրե օրինակ առաջին տեսակի, որ կ'ուզէի անուանել «Ասիական տեսակը», առաջարկում եմ մի ժողովրդական եղանակ, որ զրի առած է երգահան Պ. Սնուշաւան Տէր-Ղեւոնդեանը: Այդ եղանակին մէջ բոլոր երաժշտական զարդարանքները (mélismes) կարելի է դանել: Պէտք է նկատել, որ երբ ասիական մեղեդին զրի պիտի անցնել, կամ աւելի լաւ է ասել՝ երբ այդ եղանակը կ'ուզենք գօռով պառկեցնել Պրօփուսի անկողնին մէջ — (երոպական երաժշտական օրէնքին համեմատ) — եղանակին մասնաւոր գեղեցկութիւնը կորչում է, այն գեղեցկութիւնը, որ մինչեւ իսկ պարզ tonalité ունենալով, մի տեսակ entre tonalité ունի, որ մասնաւոր երաժշտական տրամագրութիւն է ստեղծում, չափի անսահման նրբ-

բութիւններ բերում, որոնց մենք ամենեւին սովոր չենք:

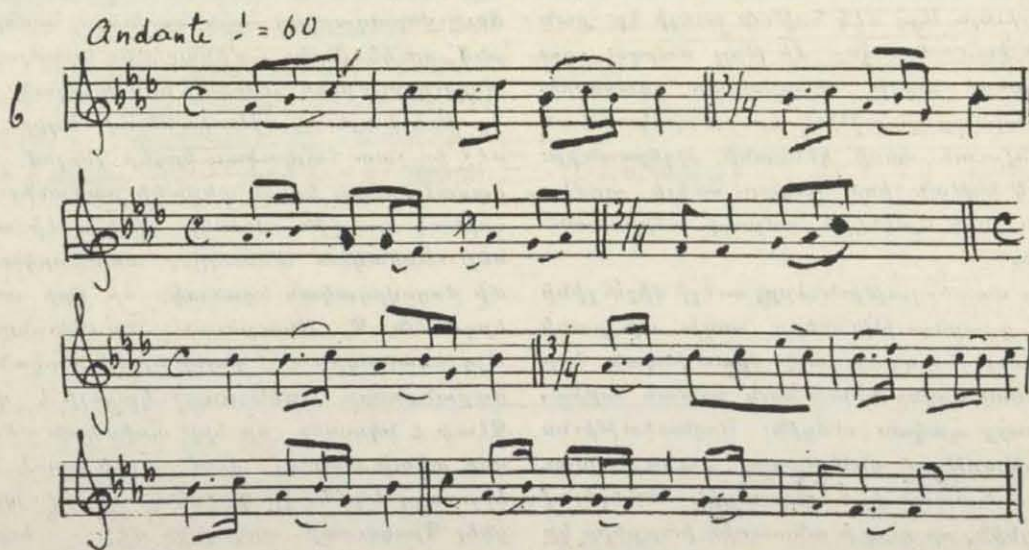
Այս ատանձնայատկութիւնները կարող են պարզել, թէ ինչու զանազան երոպական երաժիշտները նայն ձևով չեն կարող արտա-

յայտել ասիական եղանակը, մեր երաժշտական միջոցներով նոքա ասիական եղանակի էութիւնը չեն կարող թարգմանել, եւ երաժիշտները ստիպուած են երոպական արտայայտութիւն տալ ասիական եղանակին:

Իբր օրինակ երկրորդ տեսակի, որ կ'ունի անուանել «Երոպական տեսակը», կը գետեղեմ այստեղ մի զմայլելի ժողովրդական

երգ, որ լսեցի Կովկասի գերմանական colone ձեռնարկի զիւղում մի հայ վարժապետից:

Այս երգին հափը հունի այն նեարդային թրթռումը (vibration), այն նեարդային անհատականութիւնը, բայց դարձած է թեմատիք, այսպէս ասած քաղաքակրթուել է: Այն impondérable որ կայ մեղեդիի շէն-

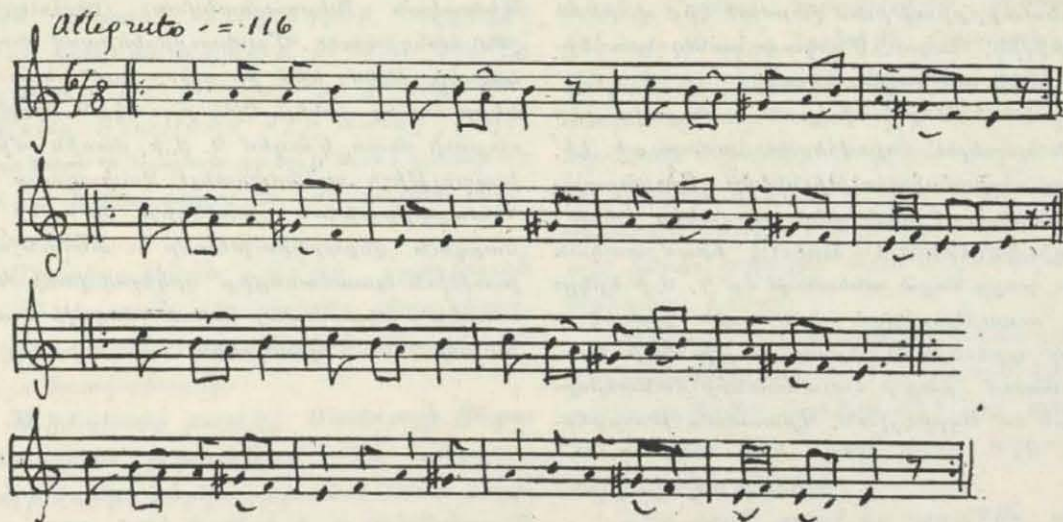
քին մէջ (modes), ընդունած է այնպիսի երաժշտական լեզու, որ մեզ Երոպացիներին մօտիկ է, այնպէս որ կարելի է հաստատել, թէ այդ մեղեդին՝ քաղաքամամբ ատաղինին՝ հունի նոյն ներուժութիւնը, բայց եւ այնպէս այն-

չափ արտայայտիչ է, որ նրա հաւասարը
դժուար է հանդիպիլ եւրոպական մեղեդիներին
մէջ: Այդ երգը կը կոչուի «Սարի Գէլին»,
սարի հարսը: Երկու սիրահարների զիալօգն
է: Կ'ուզեմ բովանդակութիւնը այստեղ յայտ-
նել, իբրեւ նմոյշ հայկական սիրային քնարեր-
գութեան, բայց երաշխաւոր չեմ կատարեալ
ճշգրտութեամբ, որովհետեւ հայ վարժապետը
շատ քիչ գիտէր ուսերէն լեզուն, իսկ ես ա-
մենեւին չեմ հասկանում հայերէնը:

«Հեռու կը փայլէ Փարվանա լեռը,
Ասա՛, սարի եա՛ր, սարի եա՛ր,
Ի՞նչ պիտի անեմ:
Կանչէ՛, կանչէ՛ այստեղ եարիս:
Երանի՛ իր մայրը մեռած լինէր
Նրան ծնելուց առաջ»:

«Հեռու կը փայլէ Փարվանա լեռը,
Ասա՛ ինծի, սարի եա՛ր, սարի եա՛ր,
Ի՞նչ պիտի անեմ:
Գնա՛ ճանապարհովդ, հովի՛ւ, որովհետեւ սի-
րած եմ քեզ:
Երանի՛ մայրդ մեռած լինէր
Քեզ ծնելուց առաջ»:

Երբորդ ձեւի երգերը պիտի յիշեմ համա-
ռօտ կերպով: Այդ եղանակները յօրինուած են
շատ բնական երաժշտական տաղաչափու-
թեամբ (période), մեծ մասամբ խմբովին
կ'երգուին եւ փոխանցում (transition) են
զէպի հայկական նուագարարանների երաժշ-
տութիւնը:

Ահա բովանդակութիւնը, որ թիֆլիզի մի
հայ գերձակուհի նշանակեց ինձ համար.

«Կողքի միջով կը վազեն «արարա»ներ.
Սրտի թելեր կը կտրուին.
Կամացուկ շարժէք, կառքեր, կամացուկ,
Որ կարողանամ իր գուլպան կապել.
Կ'ուզէի գեղեցկութեան խալ լինել կուրծքիդ
վերայ,

Կ'ուզէի քեզ համբուրել ամբողջ գիշեր,
Ես քո սիրած եարն Հարօն.

— Զանիլ աղջիկ, արի՛ մեր այգի,
Այնտեղ բանանք մեր սրտեր.

Եւ իմ թշնամիս կը դեղնի
Երբ տեսնէ մեր ջերմ համբոյրներ:

Թէեւ ես չունիմ ոչ մի լեզուագիտական
յաւակնութիւն, բայց կարծում եմ, որ այս
բանաստեղծութիւնը կարող է գաղափար տալ
հնչիւնի մասին այդ լեզուի, որ պատկանում է
հնդկա-եւրոպական ընտանիքին:

ԱԼԹԻՍ ՄԵԼԻՇՈՐ

Թարգմանութիւն Գերմաներէնից
«Musikblätter des Anbruch»-էն

No. 4, 1927, Vienne

ՄԱՐԳԱՐԻՏ ԲԱՅԱՅԵԱՆ

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

Պ. Ալօրս Մելիշար — երաժիշտ - երգահան (compositeur) է, օրփեստրի ղեկավար, նոյնպէս եւ գիտուն երաժիշտ ֆոլքլօրիստ (ժողովրդական երգերի մասնագէտ)։ Այս յօդուածին առթիւ նամակագրութիւն ունեցած լինելով իր հետ, աւելորդ չեմ համարում իր նամակներից, գաղղիերէն ու գերմաներէն գրուած, մի քանի քաղուածքներ թարգմանել, որտեղ իր համակրութիւնը եւ հիացմունքը նա կ'արտայայտէ հայ երաժշտութեան վերաբերմամբ.

Բերլին, 6 Մարտ 1928

«... Ահա տարիներ կան որ չեմ կարող Կոմիտաս վարդապետին երկերը ձեռք բերել։ Պետական Ազգային Գրադարանին տեսուչ Պր. Տէր-Յակոբեան իջմիածնում իմ մասնաւոր հետաքրքրութիւնս շարժած էր. փորձած էի թիֆլիզ, Բագու, Մոսկուա գտնել նրա երկերը, բայց անհնարին եղաւ։

Այստեղ՝ Գերմանիայում, մտքովս չէր անցնի պտտելու, որովհետեւ համոզուած էի, որ այդ հրատարակութիւնները Ռուսաստանում են եղել։ Իսկայն ձեր նամակից յետոյ զիմեցի Brotkopt U. Haertil երաժշտական տունը, բայց նոցա անձանօթ էր Կ. Վ. ի երկը։ Թէեւ ուսումնասիրած եմ ահագին քանակութեամբ արեւելեան երաժշտութիւններ Ռուսաստանում (բայ ի Հայաստանից ճանապարհորդած եմ Ազրբէյջան, Վրաստան, Թուրքես-

տան), բայց ինձ մասնաւորապէս հետաքրքրում է հայ երաժշտութիւնը, ինչպէս և այդ ազգը որ այնքան մտաւորական է և աշխատասէր և որ այնքան յառաջագիմում է։»

Բերլին, 27 Յունիս 1928

Այն ամենը, ինչ որ դուք ինձ գրում էք Կոմիտասի՝ այդ զարմանալի անձնաւորութեան մասին՝ ինձ անհուն հետաքրքրութիւն է պատճառում։ Ափսոս, որ այդ ահեղի հիւանդութիւնը վախճան բերած է իր այդքան արդիւնաւոր ստեղծագործութեանը։ Նրա զաւնաւորումները զմայլելի են, կարելի է ասել օրինակելի։

Բաց ի Բելա Բարտօկի (հունգարացի մեծ երաժիշտ) գործից, երբեք այդպիսի նուրբ եւ կատարեալ՝ արեւելեան երաժշտութեան վարպետական ներգաշնակման (meisterhaft) չեմ հանգիւյալ։ Մասնաւոր կերպով շնորհակալ կը լինեմ, եթէ իր բոլոր լոյս տեսած երկերը հաճիք զրկել։ Եթէ բաւական նիւթ հաւաքուի մօտս, կ'ուզեմ Կ. Վ. ի մասին մի աշխատութիւն պատրաստել։ Չափազանց մեծ հետաքրքրութիւն շարժեցիք իմ մէջ այդ մարդուն վերաբերութեամբ եւ անհուն ուրախութիւն պատճառեցիք՝ զրկելով ինձի Կոմիտասեան Խնամատար Յանձնաժողովի հրատարակած 1 եւ 2 պրակները։»

Մ. Բ.